

ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ РАДИ ЦЕРКОВ ТА РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПІСЛЯ ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.

Події, що увійшли у модерну українську історію під назвою «Помаранчева революція» стали для української інтелектуальної еліти крапкою відліку при аналізі суспільно-політичних реалій та процесів в Україні. Сама «Помаранчева революція» вже стала об'єктом прискіпливого вивчення політологів, соціологів, філософів та істориків, і все ще залишається у полі уваги актуальної аналітики, не зважаючи на те, що її значимість у демократичному розвитку нашої держави була дещо нівельована політиками, в т.ч. й «помаранчевими». Президентські вибори 2004 року в Україні мали безпосередній вплив і на релігійне життя країни і, звичайно, були піддані у цьому контексті досить прискіпливому аналізу і з боку українських релігієзнавців¹.

Зі свого боку, автор цієї статті пропонує розгляд діяльності Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій (ВРЦРО) у «постпомаранчевий період», тобто, фактично, нинішню діяльність цієї міжрелігійної організації. При цьому метою статті є не розкриття та детальний аналіз кожного документа цієї міжрелігійної інституції, а лише прослідкування основних напрямків її діяльності.

Відразу треба з'ясувати, чим відрізняється діяльність ВРЦРО до і після «Помаранчевої революції». Почнемо із того, що ВРЦРО була заснована у грудні 1996 р. за ініціативою держави як консультативно-дорадчий орган і на її діяльність суттєво впливав Державний Комітет України у справах релігій, який виконував фактично певний час функції її секретаріату. Безпосередньо під час виборів Президента України у 2004 р. Держкомрелігій поширив від імені ВРЦРО заяву, в якій громадян України застерігали від вуличних протестів. Під час виборів і після них з'являються інші міжконфесійні організації – Нарада представників християнських церков України (НХЦУ) та Українська міжцерковна рада (УМЦР), які були непідконтрольні Держкомрелігій і, відповідно, поширювали заяви із власними оцінками суспільно-політичних реалій України.

Одразу ж після закінчення виборчого президентського процесу з'являється спільна заява членів ВРЦРО та колеги Держкомрелігій, в якій була присутня пропозиція до законодавців чіткіше виписати норми відповідальності за залучення релігійних організацій у політику. Також окремо було зазначено, що жодна релігійна організація, чий представник підписав заяву, не претендує на привілейоване положення у суспільстві. Під цією заявою стояло 12 підписів представників релігійних організацій та підпис тодішнього Голови Держкомрелігій В.Бондаренка. Проте заява була проігнорована чотирма церквами – Українською Греко-Католицькою Церквою, Римо-Католицькою Церквою, Всеукраїнським Союзом Церков Християн Віри Євангельської (П'ятидесятників) та Українською Лютеранською Церквою. Як потім пояснювали греко-католицький архієпископ Любомир Гузар та лютеранський єпископ В'ячеслав Горпинчук, заява була надто політизованою і декларативною. Цю відмову підписувати документ можна вважати другою (після заснування НХРУ) ластівкою вивільнення релігійних лідерів з-під маніпуляцій уряду. Зазначимо, що у цей час вже було відомо про ліквідацію Держкомрелігій (однією з причин може бути якраз бездіяльність цього органу щодо релігійних організацій, які порушували норми чинного законодавства, що забороняють їм брати активну участь у виборчому процесі та політичній агітації), а відтак релігійні лідери нічим не ризикували. Більше того, позиціонування самостійної роботи ВРЦРО було необхідним, оскільки ліквідація Держкомрелігій не означала скасування «Державного органу України у справах релігій»², бо його існування передбачено діючим українським законодавством. Таким чином, характерною особливістю функціонування ВРЦРО у «постпомаранчевий період» є її спроба звільнення її з-під впливу Держкомрелігій.

За тиждень до указу президента, в якому йдеться про ліквідацію Держкомрелігій (13 квітня 2005 року) відбувається перше засідання ВРЦРО³ у «постпомаранчевий період».

■ **Олег Кисельов**, кандидат філософських наук, мол. наук. співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

¹ Напр.: Церква і політика: від президентських виборів 2004 до парламентських 2006 року. – К., 2005; Релігійна панорама. Спецвипуск. – К., 2006; Релігійна свобода. – №9. – К., 2005; Релігійна свобода. – №10. – К., 2006 тощо. Багато цікавої аналітики можна знайти також на сайті Релігійно-інформаційної служби України (РІСУ) – www.risu.org.ua.

² Визначення Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», ст. 30.

На засіданні було обговорено проблеми державно-церковних відносин та ухвалено звернення до Президента України, в якому йшлося про розбудову партнерських відносин між релігійними організаціями та державою. Очевидно, що намір змінити модель державно-церковних відносин напряду пов'язаний як із бажанням релігійних діячів звільнитися від впливу органу у справах релігій, так і з його реорганізацію (а не ліквідацією як стало згодом відомо).

Зустріч Президента В.Ющенка із членами ВРЦРО 15 червня 2005 року ймовірно була реакцією на квітневу заяву, оскільки голова країни говорив саме про державну політику у сфері релігії та партнерські відносини між державою та релігійними організаціями. 24 числа того ж місяця відбулося чергове засідання ВРЦРО, на якому було схвалено звернення щодо морального змісту рекламної продукції, подвійної реєстрації статутів релігійних організацій та розвитку державно-церковних відносин на регіональному рівні. Наступне засідання відбулося лише на початку наступного, 2006 року. Не часто проведення засідань ВРЦРО необхідно пов'язувати із діяльністю паралельних міжконфесійних структур – НХЦУ та УМЦР. Остання, за свідченням О. Зайця та Ю. Решетнікова⁴, формувалася саме як альтернатива першим двом.

Робота ВРЦРО у 2006 році почалася із реструктуралізації організації – на засіданні, що пройшло 26 січня, було прийнято Положення про Секретаріат як робочий орган попереднього опрацювання питань, які мають розглядатися на засіданнях ВРЦРО, та про Комісію з питань соціального слухання як консультативно-дорадчий орган, що має шляхом обговорення соціально-значущих питань підготовлювати узгоджену позицію членів ВРЦРО щодо вирішення суспільних проблем. Виділення нових організаційних підрозділів ради (ми вже згадували, що до цього функції секретаріату виконував Держкомрелігій) є свідченням наміру її членів продовжувати роботу цієї міжрелігійної інституції, незважаючи на діяльність альтернативних міжконфесійних рад (усі інші ради, що претендують на статус не регіональних, а загальнонаціональних, є міжхристиянськими інституціями – до них не входять ані мусульмани, ані іудеї).

Маємо констатувати, що ВРЦРО є найбільш авторитетною та репрезентативнішою інституцією. Авторитетною ВРЦРО ми можемо вважати хоча б тому, що саме ця інституція є репрезентантом релігійних організацій у відносинах як з державою, так і з політичною елітою – державні мужі та політики обирають саме ВРЦРО із усієї сукупності наявних рад задля обговорення існуючих у релігійному житті проблем (хоча насправді вони роблять це, скоріше, для особистого піару). Так, із членами ВРЦРО неодноразово зустрічався Президент В.Ющенко, Голова Верховної Ради V скликання О.Мороз, лідер політичного блоку та парламентської фракції БЮТ Ю.Тимошенко, представники фракції БЮТ та представники Партії регіонів. Зазначимо, що засідання ВРЦРО час від часу відвідують представники парламентських політичних партій – «Наша Україна», «БЮТ», «Партія регіонів» та «Комуністична партія України», а також Державного Комітету України у справах національностей та релігій і Секретаріату Президента. Крім того, авторитетність цього органу в очах державних мужів та політиків необхідно пов'язувати із десятирічною діяльністю цієї організації. Репрезентативність ВРЦРО полягає у тому, що релігійні організації, які входять до цієї інституції, представляють 90% усієї релігійної мережі України⁵. Велику роль відіграє також той факт, що до Ради входять мусульмани та іудеї.

Саме високим статусом ВРЦРО у порівнянні із іншими радами треба пояснювати пропозицію Президента В.Ющенка про надання цій раді статусу консультативної (хоча цей статус закріплений і в статуті цієї організації). Крім того, на зустрічі членів ради із Президентом 3 березня 2006 року було підписано Декларацію, в якій йдеться про міжконфесійний мир та злагоду, невикористання релігійного авторитету у передвиборчій агітації. Фактично за змістом ця Декларація повторює прийняту більше ніж за рік Спільну Заяву ВРЦРО із Держкомрелігій, тому досить логічно припустити, що ця Декларація була запропонована Президентом (Секретаріатом Президента або Держдепрелігій) для підписання керівникам релігійних організацій. Нам здається, що тут також можна вести мову про спробу виконавчої влади мати вплив на релігійні організації, хоча рішення про ліквідацію (реорганізацію) Держкомрелігій обґрунтовувалося саме непотрібністю державного конт-

³ Усю інформацію про діяльність ВРЦРО автор статті взяв з сайту РІСУ, більшість з якої є повідомленнями Інституту релігійної свободи.

⁴ Заєць О., Решетніков Ю. Хто є хто у релігійному співтоваристві // http://www.realis.org/article_Resh_tovarist.htm

⁵ Згідно із даними Держкомнацрелігій на 1 січня 2007 року в Україні діяло 33063 (зареєстрованих і незареєстрованих) релігійних організацій, відповідно релігійні центри, що входять до ВРЦРО, представляють 29769 релігійних організацій.

ролю у релігійній сфері (орган у справах релігій називали «радянським атакізмом»⁶). Можливо Президенту необхідним було засвідчитися у лояльності релігійних лідерів до нього. Виходячи з того, що церква є найбільш авторитетним соціальним інститутом у суспільстві⁷, то ймовірно йдеться і про «легітимацію» Ющенка як Президента в очах віруючих (тим паче, що рейтинг Президента за лише один рік його правління досить відчутно впав).

Наступне засідання ВРЦРО відбулося 2 червня 2006 року. Тоді були прийняті звернення до Президента та до керівників депутатських фракцій у ВР щодо проблемних питань у державно-церковних відносинах; звернення до уряду щодо оподаткування ввезеної в Україну богослужбової літератури та заяву про необхідність поважати релігійні почуття, символи та традиції.

Останній документ, безумовно, пов'язаний із «карикатурним скандалом» на мусульманського пророка Мухаммада. В цьому документі йдеться про повагу до свободи слова, проте водночас зазначається, що вона не є «цінністю сама по собі» – реалізація права на свободу слова має бути пов'язана, згідно з документом, «з повагою до інших, шаную їхніх поглядів і традицій, в тому числі і релігійних». Цікаво порівняти цей документ із Резолюцією ПАРЄ 1510 (2006) «Свобода слова та повага до релігійних вірувань», прийнятий із тієї самої причини, і в якому свобода слова ставиться вище за релігійні почуття. У документі ПАРЄ говориться: «Свобода вираження... не повинна далі обмежуватися із врахуванням зростання чутливості деяких релігійних груп». І далі: «висловлювання з вираженням ненависті щодо тієї чи іншої релігійної групи не є сумісними з основними правами та свободами»⁸. Таким чином свобода слова якраз вважається авторитетною європейською інституцією як «цінність сама по собі», яка однак не має використовуватися для обмеження інших прав і свобод людини, у тому числі свободи віросповідання. У цьому контексті цікаво також відзначити, що в заяві ВРЦРО говориться, що духовні та моральні цінності, які проповідують релігійні організації, суперечать сучасним ліберальним цінностям.

Звернення та заяви щодо поліпшення законодавства у відношенні до релігійних організацій відтепер з'являються постійно. 2 жовтня 2006 релігійні організації-члени ВРЦРО поширили звернення до парламентських політичних сил, законодавчої та виконавчої гілок влади із проханням підтримати законопроект, який надавав релігійним організаціям право на постійне землекористування. Через тиждень – 9 жовтня – ВРЦРО поширила ще одне звернення, де просила підтримати законопроект, який давав би право релігійним організаціям засновувати свої загальноосвітні навчальні заклади. На засіданні, що проходило 24 листопада 2006 року, серед іншого були прийняті звернення до Президента України, прем'єр-міністра України, голови Верховної Ради України та лідерів парламентських фракцій щодо законодавчого забезпечення діяльності Церков і релігійних організацій та звернення до прем'єр-міністра України щодо встановлення тарифів за спожитий газ для релігійних організацій на такому ж рівні як для населення, а також було прийнято відкритий лист до громадськості з приводу ініціатив легалізації так званих одностатевих шлюбів (реєстрації одностатевих партнерств); 13 березня 2007 року релігійні організації виступають на підтримку ще одного законопроекту про відновлення права релігійних організацій на постійне землекористування; 16 березня 2007 року члени ВРЦРО підтримують законопроект про введення мораторію на приватизацію майна культурного призначення (про запровадження мораторію, до речі, йшлося на засіданні Секретаріату ВРЦРО 6 листопада 2006 року); 15 травня 2007 року на засіданні ВРЦРО було також прийнято декларацію, в якій ще раз засуджувалися спроби законодавчо закріпити одностатеві шлюби.

Тут варто відзначити те, що законопроекти, які були підтримані релігійними організаціями, Верховною Радою прийняті не були. Це підтверджує нашу тезу про те, що політики та політичні партії, хоча вони й визнають певний авторитет ВРЦРО, проте, використовують його винятково для піару, для підняття власного іміджу. Серед депутатів Верховної Ради України п'ятого скликання, котрі із розумінням ставляться до проблем релігійних організацій і є фактично лобістами їхніх інтересів, можна назвати лише В. Стретовича, Р. Лук'янука, О. Турчинова, Я. Сухого та О. Бондаря, тобто авторів зазначених вище законопроектів.

⁶ Аргументом проти такої номінації є той факт, що орган виконавчої влади у справах релігій існував ще до встановлення радянської влади в Україні. Див.: Владиченко Л.Д. Етапи розвитку державного органу у справах релігій в Україні (XX-XXI ст.) // Пріоритети державної політики в галузі свободи совісті: шляхи реалізації. – К., 2007. – С. 47-58.

⁷ Динаміку довіри до церкви та духовенства // Див.: Панина Н. Социологический мониторинг. Украинское общество 1994-2005: год перелома. – К., 2005. – С. 39.

⁸ Релігійна свобода. – 2007. – №11. – С. 146.

Повертаючись до хронологічного викладу діяльності ВРЦРО, зазначимо, що наступним важливим кроком після заяви поважати релігійні почуття, символи та традиції стало Звернення щодо сепаратизму та мовного питання, оприлюдненого 24 липня 2006 р. в одному з інформаційних агентств. У зверненні йшлося про недопустимість використання мовного питання для дестабілізації українського суспільства, а питання сепаратизму представлено як загроза незалежності Українській державі.

У подальшій роботі міжрелігійної ради особливе місце, окрім питання реформування деяких положень українського законодавства, чільне місце займає проблема державно-церковних відносин¹⁰. Так, 24 листопада 2006 на засідання ВРЦРО було ухвалено звернення до Президента країни з пропозицією утворити при ньому консультативно-дорадчий орган з питань свободи совісті та віросповідання. Крім того, на засідання було прийнято відкритий лист до громадськості щодо проблеми легалізації одностатевих шлюбів. Останній документ було оприлюднено 30 листопада через одне з інформаційних агентств. Ключовою тезою у цьому зверненні є наступне: «Релігійні організації не можуть відсторонено спостерігати за тим, як в українському суспільстві, під виглядом боротьби за права людини й демократію, пропагується терпиме й навіть схвальне ставлення до самого явища одностатевих сексуальних відносин».

До проблеми сексуальних та сімейних стосунків релігійні лідери звернулися і 15 травня 2007 року на черговому засіданні ВРЦРО, на якому було прийнято Декларацію «Про негативне ставлення до явища гомосексуалізму та спроб легалізації так званих одностатевих шлюбів (реєстрації одностатевих партнерств)» та було прийнято рішення розглянути питання про аборт. На цьому ж засіданні було продовжено роботу із реструктуризацією інституції – було ухвалено рішення про утворення робочої групи з питань реституції релігійного майна. Завданням цієї робочої групи було визначено збір та узагальнення інформації щодо секуляризованого церковного майна, пошук шляхів покращення механізмів повернення цього майна, узгодження позицій релігійних організацій у питанні реституції і взаємодія з органами виконавчої влади та міжвідомчими комісіями з цих питань.

23 листопада 2007 р. ВРЦРО заявила про себе, оприлюднивши звернення з приводу 75-річчя Голодомору в Україні та першого засідання депутатів Верховної Ради України VI-го скликання. Не заглиблюючись у змістовний аналіз цих документів, зауважимо, що релігійні організації тут привертають увагу до актуальних та наболілих проблем історії та сьогодення українського народу. Відзначимо також той факт, що у зверненні до народних обранців релігійні лідери відзначають недостатню увагу депутатів Верховної Ради попереднього скликання до актуальних проблем релігійних організацій, хоча, як зазначається у зверненні, більшість українських громадян, а відтак і виборців, є віруючими: «Неувага та нехтування думкою релігійної складової суспільства є проявом недостатньої політичної зрілості, який знаходитиме відповідну оцінку в суспільстві».

11 грудня 2007 року відбулося урочисте відзначання десятиріччя ВРЦРО. До цієї події був знятий документальний фільм про діяльність організації та відкритий веб-сайт (vrciro.org.ua).

Активізація роботи ВРЦРО після її вивільнення з-під опіки Держкомрелігій може стати позитивним прикладом для місцевих (міських та обласних) рад церков і релігійних організацій, які були створенні з ініціативи державних адміністрацій згідно із розпорядженням Президента В.Ющенка 2005 р. як «консультативно-дорадчі органи». Однак такі ради в значній частині регіонів фактично не функціонують. Прикладом тут може бути Київська рада церков, яка збиралася лише три рази. Натомість успішна діяльність і ВРЦРО, і деяких місцевих рад, які були ініційовані самими церквами, має привести до активізації місцевих міжконфесійних рад в Україні та вивільнення їх із-під державної опіки.

¹⁰ Вважаємо, що поняття «державно-церковні відносини» краще відображає взаємовідносини між державою та релігійними організаціями, аніж «державно-конфесійні відносини», хоча воно й має певне «християноцентричне» навантаження (втім як і релігієзнавчий категоріальний апарат в цілому). Поняття «церква» – у словосполученні «державно-церковні відносини» необхідно сприймати не у богословському розумінні як «Тіло Христове», а у контексті соціології релігії, де ним позначається тип релігійної організації, однією з характеристик якої є відсутність протиставлення себе суспільству та державі. У цьому контексті поняття «церква» може умовно застосовуватися і до релігійних організацій іудеїв та мусульман.